

Javna tribina „Zdrav okoliš kao ljudsko pravo“

Na javnoj tribini „Zdrav okoliš kao ljudsko pravo“ skup je moderirao Gvozden Flego te uvodno napomenuo da su čovjekovim djelovanjem uzrokovane promjene klime s toliko dramatičnim posljedicama za živote ljudi i opstanak faune i flore da zdrav okoliš postaje ljudsko pravo kao pravo na život.

Prva je izlagala Ksenija Turković, donedavna sutkinja i potpredsjednica Europskog suda za ljudska prava te profesorica Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Naglasila je da je Europski sud za ljudska prava prepoznao pravo na zaštitu okoliša kao iznimno važno. Sud koristi Europsku konvenciju o ljudskim pravima kao mehanizam zaštite okoliša ali u ograničenom opsegu, s obzirom na antropocentričan pristup koji konvencija predviđa. U tom kontekstu i drugi međunarodni instrumenti imaju značajnu ulogu.

Prema prof. Turković, Europski sud za ljudska prava jedan je od najefikasnijih mehanizama zaštite okoliša, iako postupa s oprezom, zbog čega ga nevladine organizacije često kritiziraju. Da Sud postupao previše proaktivno, moglo bi rezultirati neprovedivim odlukama, čime bi se umanjila učinkovitost Suda. Sud se ne ograničava samo na ratificirane konvencije, već uzima u obzir i tzv. „*soft law*“. Ako određeni dokument ima široku međunarodnu podršku, Sud će ga uzeti u obzir pri donošenju presuda.

Pored pravne analize, Sud svojim presudama usmjerava buduću ekološku politiku u Europi. Konvencijski nadzorni mehanizam je supsidijaran i intervenira kada države članice ne poduzimaju odgovarajuće mjere zaštite okoliša. Sud je također priznao izravnu povezanost između klimatskih promjena i ljudskih prava te prihvatio znanstveni konsenzus o antropogenom podrijetlu klimatskih promjena, suprotno trenutnom američkom stavu. Do sada je doneseno više od tristo presuda u ekološkim predmetima a već je u prvoj presudi zaključeno da je čist okoliš preduvjet za život. Zaključila je kako bi donošenje novog protokola o zaštiti okoliša imalo značajan pravni i politički učinak. Roko Andričević, profesor na Fakultetu građevinarstva, arhitekture i geodezije Sveučilišta u Splitu, pesimističan je u pogledu globalnog ekološkog stanja, referirajući se na podatke iz posljednjeg UN-ovog izvještaja o stanju okoliša i životu ljudi: više od dvije milijarde ljudi nema pristup pitkoj vodi, približno isti broj ljudi nije imao osnovne higijenske uvjete tijekom pandemije COVID-19, svaka treća osoba na svijetu nema pristup nezagađenoj pitkoj vodi. Naglasio je da klimatske promjene proizlaze iz emisija stakleničkih plinova te da je fundamentalni problem antropocentrična iluzija koja smatra da je stalni rast – mjeren BDP-om, kapitalom i potrošnjom – jednak napretku. Klimatske promjene, potaknute stoljećima ugljične

pohlepe, manifestiraju se kroz monstruozne poplave, požare i suše. U središtu ove krize leži paradoks uzroka i posljedica. Živimo u začaranom krugu gdje rješenja za preživljavanje 10 milijardi ljudi tražimo u mehanizmima koji su stvorili problem - eksploataciji resursa i kratkoročnom profitu. Istaknuo je da nedavne znanstvene studije ukazuju da su službene procjene broja stanovnika vjerojatno podcijenjene s obzirom na zanemarivanje ruralne populacije te da stvaran broj može biti znatno veći od službenih podataka popisa stanovništva.

U kontekstu EU-a, prof. Andričević je naveo da Europska unija gomila birokracijski aparat i donosi brojne direktive čija provedba često nailazi na prepreke. Iako članice ulažu velika sredstva u implementaciju ekoloških mjera, često dolazi do problema u njihovoj primjeni bez jasne analize temeljnih uzroka od strane EU. Na primjer cijena vode postaje sve relevantnije – voda više nije jeftin resurs a političari u mnogim zemljama članicama još nisu spremni prihvatiti realne ekonomske posljedice tog problema. Enes Ćerimagić, potpredsjednik Zelene akcije, osvrnuo se na pravni okvir zaštite okoliša u Hrvatskoj, naglasivši da Ustav Republike Hrvatske štiti pravo na zdrav okoliš kroz pravo na život. Međutim, unatoč toj činjenici mi imamo svega par slučajeva, de facto samo jedan slučaj, u kojem je ustavno pravo na zdrav okoliš razmatrano kao osnova za odlučivanje Ustavnog suda. Pravni praktičari iz civilnog društva ne koriste ustavno pravo na zdrav okoliš kao okosnicu svojih slučajeva. U situacijama izravne ugroženosti okoliša, a time i života ljudi, prioritet je pružiti neposrednu zaštitu – otkloniti zagađenje, spriječiti štetnu intervenciju u okoliš – bilo pojedinačnu bilo sistemsku. Postupci pred ustavnim sudom u takvim situacijama padaju na listi prioriteta.

Razlog zbog kojeg je uopće potrebno odabirati prioritete je nezavidna situacija u kojoj se u Hrvatskoj nalazi civilno društvo. Iako se u pitanjima zaštite okoliša radi o izrazito političkim pitanjima civilnom društvu se odriče pravo na političnost. Podržava se onaj dio civilnog društva koji provode servisne aktivnosti, volonterske akcije i edukacije, a aktivističko, zagovaračko civilno društvo se proglašava političkim i neželjenim. Upravo zagovaračke i aktivističke udruge civilnog društva u praksi vode slučajeve koji se tiču prava na zdrav okoliš. Međutim, financiranje takvih organizacija značajno je smanjeno nakon 2016. godine, dok je istovremeno zabilježeno povećanje SLAPP tužbi protiv ekoloških aktivista. Naglasio je da bez snažnog civilnog društva nije moguće uspješno štititi okoliš kao ni voditi sudske postupke o tome. Stoga je nužno osnažiti i institucionalne organizacije i lokalne inicijative, koje bi mogle učinkovito adresirati ekološke probleme.

Vedran Horvat, izvršni direktor Instituta za političku ekologiju, govorio je o zelenoj tranziciji, naglašavajući njezinu važnost u kontekstu klimatske krize i opstanka društva. Zelenom tranzicijom nastoji se uskladiti gospodarski razvoj s ekološkim ograničenjima, pri čemu je ključno smanjiti potrošnju i materijalni protok. Iako EU nastoji smanjiti svoj ugljični otisak, značajan dio ekološkog tereta prebacuje na zemlje globalnog juga. Unatoč tome, građani EU i dalje podržavaju zelenu tranziciju no izazovi poput geopolitičkih kriza i ekonomske nesigurnosti otežavaju provedbu potrebnih mjera. Horvat je naglasio da je EU-ov plan zelene tranzicije naišao na otpor i zbog nedostatka socijalne dimenzije te da bi pojednostavljenje birokratskih procesa moglo poboljšati njegovu provedbu.

Posebno je istaknuo problem energetskog siromaštva, napominjući da u i dalje postoje deseci tisuća ljudi koji umiru od posljedica toplinskih valova i promjena u temperaturi. Nepoštena raspodjela resursa i preferiranje interesa velikih korporacija u idućoj fazi Sporazuma o čistoj industriji (*Clean Industrial Deal*) mogu dovesti do daljnje deregulacije u području ljudskih prava i standarda održivosti. U kontekstu Hrvatske, Horvat je kritizirao nedovoljna ulaganja u zelenu tranziciju, naročito velikih javnih poduzeća poput HEP-a i HŽ-a koja trebaju djelovati u javnom interesu.

Zaključio je da što smo više izloženi klimatskim promjenama, to su ljudska prava ugroženija. Zbog nedostatka pravodobnih državnih mjera, države su prisiljene sanirati štetu kroz preraspodjelu sredstava iz drugih sektora, poput obrazovanja. Stoga je ključno hitno uspostaviti održive i pravedne politike prilagodbe klimatskim promjenama.

Tokom rasprave je upozoravano da zelena tranzicija znači promjenu načina i mišljenja i djelovanja, da se ekocid nastavlja bez obzira na brojna upozorenja, da je potrebno, regionalno, nacionalno i globalno brže razvijati reciklažu i kružno gospodarstvo, da je i moguće i potrebno razvijati i rabiti prirodne izvore energije (uz sunce i vjetar treba uključiti i termalne izvore). Istaknuto je i da su ekologijski dokumenti EU-e uvelike neostvarivi, između ostaloga i zato što je istinska zelena tranzicija moguća jedino globalno. Stoga treba očekivati da se tijela EU-e energično angažiraju na globalnim aktivnostima zaštite okoliša.